

Aleš Debeljak *Pesniški aristokrat*

Nekaj ur je mirno sedel na zelenem »abšlesanem« naslanjaču v sprejemnici Richarda Jacksona, profesorja književnosti in pesnika iz Tennesseeja. Zabava se je tistega jesenskega dne leta 1990, ali mogoče eno sezono prej, gnala proti vrhuncu. Jasno, primerno je bilo treba proslaviti konec tridnevne mednarodne konference o sodobnih pesniških stilih. Ti stili ga najbrž niso kaj dosti brigali. Zakaj bi ga le. Do bolečega kostnega mozga je obvladal enega samega: svojega. Tega pa je izmojstril tako, da si moderne slovenske poezije brez njega niti predstavljati ni mogoče. Če človek piše temeljne kamne v neki duhovni zgradbi, ga arabeske in dekorativni volančki na fasadah upravičeno ne morejo prav pretirano zanimati. Če sploh. Zanima ga predvsem način, kako svoje lastne temne obsedenosti izreči z nečim tako krhkim, kot je lirična pesem. Zrl je torej v rajajočo, zadeto in več kot le skromno erotizirano množico študentov ter ameriških in evropskih pesnikov, ki smo v Chatanoogo na ameriškem »globokem Jugu« prišli brat svoja dela. Največji živeči slovenski pesnik je sedel tam, v predmestni vrtni hiši bogu za hrbtom, obdan z gručo posameznikov. Dan predtem jih je do spoštljive tišine, presunjenosti in pritajenega mrmranja pripravila njegova javna recitacija pesmi, ki je opozarjala na izid drobne knjižice njegovih pesmi v angleškem prevodu.

Dane Zajc pa se ni menil za vso to nemajhno pozornost. Prav tako – prepričan sem – mu je bilo malo mar za dejstvo, da je Nobelov nagrajenec, rusko-ameriški pesnik Josif Brodski, takrat, ko je bil Dane Zajc gostujoči umetnik na ugledni Kolumbijski univerzi v New Yorku, občudujoče označil njegovo liriko kot veliko delo majhnega naroda. Pohvala, ki ti jo da Brodski, zanesljivo ni majhen

kompliment. To racionalno ve vsak, ki pozna svetovne literarne orbite. Dane Zajc pa, mislim, intuitivno čuti še nekaj drugega. Čuti, da taka pohvala sodi med sicer lepe, mikavne in zaželene, a v nekem bistvenem smislu vendarle zunanje zadeve. Bleščeče laudacije, čestitke, nagrade, slavlilni spisi: vse to je z družabnega vidika seveda nadvse pomembno. Z vidika eksistencialnega impulza umetnine, ki se zna dotakniti ranjene duše zato, ker tudi sama izvira iz rane, pa je ves ta vrtiljak pravzaprav komajda pomemben.

Na tisti tennesseejevski zabavi se je Dane Zajc dvignil le enkrat, ko je stopil do dekleta, ki si ga vsaj jaz prav po ničemer nisem mogel zapomniti, čeprav sem večje krožil po sobanah. Z njo je doyen slovenske lirike izmenjal nekaj besed, niti ne klepeta. Še danes me spreleti mrščavica spričo metafizičnega razodetja, ki ga je prinesel Zajčev odgovor na moj provokativni: »Hej, Dane, še si v formi!« Z vzklikom sem hotel neobvezno namigniti na vznemirljive zveze med telesnostjo poezije in poezijo telesa. Dane Zajc pa je le z razorožujočo krhkostjo v glasu rekel: »Samote so se za hip razmaknile.«

Ta prizor sem si vrtil pred notranjimi očmi, ko sem konec novembra lani sedel v obnovljeni dvorani Prešernovega gledališča v Kranju, opazujoč privlačno ceremonijo in dobro izpeljan družabni obred podelitve najuglednejšega nacionalnega priznanja za knjigo pesmi, Jenkove nagrade. To nagrado podeljujejo »pesniki pesnikom«, kot se rado reče. Se pravi, da gre za najbolj »čisto« in »politično nezainteresirano« nagrado, ki ima hkrati že precej dolgo tradicijo. Letos so jo podelili že sedemnajstič. V deželi, kjer vsaka generacija skuša, hoče in misli, da tudi mora začeti z ničle, je to že kar spoštovanja vredno izročilo. Še toliko bolj pa je spoštovanja vredno, da so bili za družabne razsežnosti tega obreda odgovorni prav mladi kritiki in literarni zanesenjaki, predvsem Mitja Čander in Dušan Šarotar s študentske založbe Beletrina.

Zakaj bi potem vihal nos nad ljubeznivo imitacijo meščanskega salona iz obdobja med obema vojnama, ki je na diskretno osvetljenem odru delal prostor predvidljivemu godalnemu kvartetu in govornikom? Ja, saj vem: poezija se vendar tudi giba skupaj s časom,

ne more ostati zaprta v geto slavne preteklosti. To gotovo drži. Drži pa tudi to, da je Jenkova nagrada v devetdesetih povsem izginila iz širše kulturne zavesti na Slovenskem. Zdelo se je, kakor da so vihre »slovenske pomladi« in družbenih sprememb, po katerih sta se poezija in politično življenje dokončno razšla, odpihnile tisto razpuščenost in posvečenost in kolektivno zavezo, po kateri se je Jenkova nagrada skupaj s spremljevalnim teoretičnim simpozijem prepoznavala v javnosti osemdesetih let. Organizatorji torej niso imeli lahkega dela, ko so prireditvi hoteli dati nov življenjski kredit. Dobro jim je šlo od rok. Ne samo zato, ker so poskušali obnoviti vsaj nekaj tiste pozornosti, ki jo je poezija kot pričevanje in vizija hkrati doživljala v slovenski kulturni mentaliteti morda vse do vzpostavitve neodvisne države. V njej – če pogledamo zahodni svet, se zdi, da je to nujno – najbolj privatna ekstaza ali pa meditativna osredotočenost nimata več statusa javnih šifer, skozi katere se za trenutek zmore utrniti destilirana podoba časa. Dobro je organizatorjem šlo od rok tudi zato, ker so dali celotni zadevi neko socialno formo. Spoštovali so jo vsi, z govorniki ter Svetlano Makarovič, Borisom A. Novakom in Milanom Jesihom vred, ki so v čast nagrajencu brali svoje pesmi. Forma? No, javno komuniciranje pač. Prideš, poveš ali recitiraš, kar imaš, se zahvališ ali pa – recimo – vsaj vzameš na znanje prisotnost javnosti, nato pa greš.

Lavreat je prišel na oder v – nimam druge besede – elegantni črni obleki, slovesen, a hkrati neznansko krhek. Dane Zajc je prišel, da bi iz rok Evalda Flisarja, predsednika Društva slovenskih pisateljev, prejel nagrado za knjigo »Dol dol« (Nova revija, Ljubljana 1998). Za knjigo, ki po več kot desetletju liričnega molka s silovito, surovo natančno in odrešujoče lepo govorico razkriva vsaj dvoje: da tipanje do temnih korenin načina, kako smo v svetu, danes z vedno večjo nujnostjo opozarja na bistveno človeško držo. Razkriva pa tudi, da tega, kako pesnik to bistveno prikljče pred nas, ni mogoče razumeti onstran pesmi same. Hočem reči: s pesmijo se je treba soočiti neposredno. Mislim, da ni umetniške discipline, ki bi se bolj krčevito upirala kritični prisvojitvi ali javnemu sprejemanju. Lirika

prav po tej razsežnosti pričevanja o neizrekljivem navzlic zunanjim spremembam, propadlim imperijem, preseljenim ljudstvom in vzniku novih držav ostaja v nekem smislu res taka, kakršna je bila pri svojih bibličnih začetkih. Priča namreč o potrebi posameznika, da bi s povedano, zapeto in iz duše izpraskano zgodbo svoje lastne samote segel do bližnjega, do drugega, s svojo besedo oblikujoč tisto »občestvo«, v katerem je to samoto morda le mogoče preseči. Dane Zajc, ki zastane in na kranjskem odru umolkne sredi javne recitacije svoje pesmi, na najboljši možen način uteleša to krhko, nezanesljivo in vedno znova neizpolnjeno upanje. Samota, iz katere se rojeva poezija, je samota, kakršno sluti človek, ki mu biti »jaz« ni dovolj, a je nanj obsojen. Vendar se samote za hip razmaknejo: prav pesem nam podarja čudež, da nismo sami, ko vemo za samoto. Poezija Daneta Zajca to najbolje ve.

Januar 1998